

Det henrettede par i dobbeltgravhøjene i Kópavogur syd for Reykjavík i Ísland

GUÐMUNDUR ÓLAFSSON OG LISE GJEDSSØ BERTELSEN

Indledning

I året 1704 fandt et mord på en mand ved navn Sæmundur Þórarinnsson sted ved Skötufoss i Elliðaá,¹ en fos nordøst for Kópavogur (fig. 1). En yngre mand ved navn Sigurður Arason og den afdøde mands kone, Steinunn Guðmundsdóttir, blev anklaget for drabet samt fundet skyldige heri på Kópavogurs ting, og som straf dømtes de begge til døden samme sted samme år. Foråret 1988 udførtes en arkæologisk udgravning af to sammenhørende gravhøje, i folkemunde kaldet Hjónadysjar/pardysserne, nær Kópavogurs å.

Omstændighederne bag tragedien var, at i Árbær boede den 26årige unge mand Sigurður Arason sammen med sin mor Guðrún Grímsdóttir og en stor dreng Oddur Böðvarsson, og de var naboer til ægteparret Sæmundur Þórarinnsson og dennes 43årige hustru Steinunn Guðmundsdóttir. Sæmundur Þórarinnsson var ca. 40 år gammel; han havde ingen børn, derfor heller ikke med Steinunn. Steinunn havde været gift to gange tidligere. Hendes første mand hed Bergur, og med ham havde hun sønnen Guðmundur på 20 år og datteren Guðrún på 19 år. Steinunns anden mand hed Erlendur, og med ham havde hun sønnen Bergur på 7 år. Samtlige

¹ Á på islandsk betyder å på dansk. I artiklen her er anvendt islandsk stavemåde for samtlige islandske navne og stednavne, bortset fra Þjóðminjasafn Íslands, som på dansk hedder Islands Nationalmuseum, samt Háskóli Íslands, som på dansk hedder Islands Universitet.

Fig. 1. Kort over området med markering af relevante lokaliteter som Árbær O, Kópavogurs ting K, gravhøjene X, mordpladsen M og Arnarnes A. Detalje af generalstabens topografiske kort nr. 27NA, 1:50:000 fra 1909 over Reykjavík med omgivelser. © Landmælingar Íslands.

tre børn boede hos Steinunn og Sæmundur. Steinunn var Sæmundur utro med Sigurður.

22. september 1704 ankom Sigurður til Bústaðir og Breiðholt og fortalte, at Sæmundur dagen før havde begivet sig afsted mod Hraunsholt men, at han ikke var nået frem. Derfor havde Sigurður sammen med flere mænd begivet sig ud for at lede efter Sæmundur og havde fundet ham død ved foden af Skötufoss i Elliðaá. Her berettede Sigurður for mændene, at Steinunn – inden Sigurður tog ud for at lede efter Sæmundur – havde fortalt ham, at hvis Sæmundur skulle blive fundet død, så skulle liget ikke tages med hjem til Árbær, men bringes direkte til kirken i Gufunes, hvortil de hørte, og således blev det.

Der opstod hurtigt mistanke om, at Sæmundur var blevet myrdet, og Sigurður begav sig derfor til præsten Þórður Konráðsson i Mosfell, som også betjente Gufunes kirke, for at bede ham om hjælp til at forsvare sin uskyld i den forbindelse. Derfor red Þórður med Sigurður til gården Skildinganes, for at snakke med bonden, som havde sagt, at det ikke stod

rigtigt til med Sæmundurs død. Siden tog de til Lambastaðir for at tale med præsten der, og til sidst til sysselmanden i Nes for at bedyre Sigurðurs uskyld. Efter disse besøg tog Sigurður, som var fisker, tilbage til Örfirisey, hvor hans båd var stationeret. Han arbejdede videre som fisker, indtil han blev arresteret.

Den begrundede eller ubegrundede mistanke om, at Sæmundur kunne være blevet myrdet, var der dog endnu ikke beviser på. Det, som ansås mistænkeligt, var, at Sæmundurs fundne lig ikke var opsvulmet, lige så lidt som dets mund eller svælg var fyldt med vand, som det ellers er karakteristisk ved drukneulykker.

17. oktober skrev fogeden Niels Kjær et brev til amtmand Páll Beyer, hvori han spurgte, om han skulle arrestere Sigurður på baggrund af ovennævnte udtalelser. Amtmanden besluttede, at Sigurður skulle bevogtes nat og dag.

18. oktober blev Sigurður arresteret af sysselmanden i Nes, Jón Eyjólfsson. Nogle dage gik, hvor Sigurður blev ved med at nægte at have gjort noget galt. Amtmand Páll Beyer skrev derfor brev til biskop Jón Vídalín på Skálholt og bad om tilladelse til at grave Sæmundurs lig op til nærmere undersøgelse.

24. oktober besvarede biskoppen amtmandens brev, hvori han bebrejdede præsten Þórður Konráðsson, at denne havde forsvaret Sigurðurs uskyld, og sagde, at Sæmundur sandsynligvis var blevet myrdet, samt gav sin tilladelse til, at liget blev gravet op. Amtmand Páll Beyer viderebragte nyhederne til Sigurður, der derpå straks ændrede sin forklaring og tilstod mordet på Sæmundur tilskyndet dertil af Steinunn.

Inden dommen tilstod Sigurður således at have myrdet Sæmundur. Sigurður berettede, at han var taget ud med Sæmundur under påskud af, at de skulle fiske ved Skötufoss, men med sig havde Sigurður hjemmefra taget et bræt med til at slå Sæmundur ihjel. Sigurður fortalte, at han havde gjort dette på opfordring af Steinunn. Først ville Steinunn ikke vedkende sig delagtighed i mordet. Men hun og Sigurður blev flyttet i arrest på Seltjarnarnes, og sagen blev ført til doms.

12. november svarede biskop Jón Vídalín og professor ved Københavns Universitet Árni Magnússon, som på det tidspunkt opholdt sig i Skálholt, i næsten enslydende breve amtmand Páll Beyer om deres syn på Steinunns strafudmåling. Amtmanden havde forinden udbedt sig deres råd om, hvilken dom, der ville være den rette for Steinunn, eftersom hun ikke direkte havde taget del i mordet. Både Jón Vídalín og Árni Magnússon anbefalede, at Steinunn måtte dømmes til døden, eftersom det stred mod

kristen tro, når en så fordærvt kvinde som Steinunn, der længe havde haft et syndigt forhold til en mand, fik ham til at myrde sin ægtemand.

14. november blev Sigurður og Steinunn dømt til døden på Kópavogurs ting hos dommer Sigurður Björnsson og amtmænd Paul Beyer. Sigurður blev dømt til halshugning med hovedet derefter sat på stage. Steinunn blev dømt til drukning. Begge skulle derpå begraves under stenhøje ved almen vejen, altså i uindviet jord.

15. november blev dommene eksekveret som foreskrevet, Sigurður blev halshugget på tunet, nord for tinghuset.² Steinunn blev druknet i Kópavogurs å. Begge blev gravlagt understensætninger tæt ved almen vej, så forbipasserende let kunne kaste sten på deres grave. I islandske annaler fortælles, at amtmænd Páll Beyer beordrede, at Sigurðurs hoved skulle sættes på stage ved hans grav (*Annálar 1400–1800*, I: 451–453; II: 353, 555; III: 526).

Foruden de islandske annaler bygger ovennævnte beretning på to meget udførlige artikler, som blev publiceret i *Árbók hins Íslenska fornleifafjelags* 1929 og i *Lesbók Morgunblaðsins* år 1943 (Matthías Þórðarson 1929: 29–33; Árni Óla 1943: 445–448).

I en anden artikel i *Lesbók Morgunblaðsins* år 1995 fortælles blandt andet, at de to menneskers dramatiske død betød, at der på gårdene i omegnen derefter blev fortalt sagn om gengangeri relateret til dem men, at man ikke ved mere om Steinunn og Sigurðurs videre skæbne efter henrettelserne end, at deres grave skulle være blevet fundet under vejarbejde engang i første halvdel af 1900-tallet (Helgi Sigurðsson 1995: 11).

Vi vil med artiklen her føje yderligere til opklaring af sagen. Stedet, hvor mennesker igennem tiden var blevet dømt samt henrettet på Kópavogurs ting og begravet tæt ved, var naturligvis hjem søgt af sagn om spøgeri og gengangeri. Dette gjaldt som nævnt også dobbeltgravhøjene ved den gamle vej mellem Kópavogurs å og Arnarnes. Ligeså var der berettet om fund af menneskeknogler, som man mente, stammede fra parhøjene. Der var også beretninger om, at vejarbejdere i året 1938 havde fundet et kranie med meget hår på ved Kópavogurs å samt nogle knogler. De præcise findesteder var imidlertid ikke udpeget (Guðrún Sveinbjarnardóttir 1986: 3–4).

² Tinghuset blev udgravet af arkæolog Guðrún Sveinbjarnardóttir 1972–1975, jf. Guðrún Sveinbjarnardóttir 1986.

Fig. 2. Foto af gravpladsen med de to sammenhørende gravhøje med en lavning imellem. Umiddelbart inden undersøgelsen 1988. I baggrunden ses Fífuhvammurs vejen. Pilen viser nordlig retning. Foto: Guðmundur Ólafsson.

Den arkæologiske udgravning i foråret 1988

Den arkæologiske udgravning i foråret 1988 var begæret af det islandske Vejvæsen (Vegagerðin) i forbindelse med en kommende udvidelse af hovedvejen fra Reykjavík til Hafnarfjörður. Inden den arkæologiske udgravning sås to mindre forhøjninger liggende tæt ind til hinanden med en lavning imellem i hjørnet mellem Hafnarfjörðurs vejen og Fífuhvammurs vejen, og ifølge folkefortællingerne skulle forhøjningerne være gravhøje (Guðmundur Ólafsson 1996; Guðrún Sveinbjarnardóttir 1986: 14–15; Matthías Þórðarson 1929: 29–33) (fig. 2). Den nye vej skulle føres hen over dette område, hvor forhøjningerne lå, så disse måtte undersøges arkæologisk, før deres historie gik tabt for altid.

Ved udgravningen kom to forhøjede samlinger af sten straks til syne under det øverste lag tørv (fig. 3). De målte begge 3 m × 1½ m i omkreds, og der var kun 1 m imellem dem. Det var klart, at der her var tale om to grave, som oprindeligt havde været pakket med sten, såkaldte stendysser og, at de to grave hørte sammen. Oven på gravenes øverste oprindelige stenlag lå et lag af mange små og forskelligartede sten, som i tidens løb var

Fig. 3. De to gravhøjes øverste oprindelige stenlag efter, at græstørven og stenlaget med de små påkastede sten var fjernet. Foto: Guðmundur Ólafsson.

kastet på de to gravhøje af passerende på vejen. I folketroen fandtes der mange metoder til at forhindre spøgeri og gengangeri, og denne handling skulle ifølge overtroen beskytte de forbipasserende imod, at de gravlagte skulle kunne gå igen (Jón Árnason 1954: 660–662). Efter at dette øverste sekundære lag af mange slags småsten var afdækket og fjernet, kom et nyt lag sten for dagens lys. Dette lag bestod af større og langt mere ensartede sten og var de oprindelige stenrøsernes øverste lag.

Grav 1

Under denne stenrøses oprindelige øverste lag fandtes en nord-nordøst-syd-sydvest vendt grav, der var 1,85 m lang og $\frac{1}{2}$ m bred. På gravens bund lå skelettet af en kvinde (fig. 4). Liget, som var ca. 1,60 m langt, var lagt i graven med korslagte ben. Armene lå i en usædvanlig stilling. Den venstre arm lå skråt ned mod maven. Den højre arm lå skråt op mod brystet. Hænderne var knyttede krampagtigt. Kraniet lå ved skelettets skuldre, men i en mærkelig forvreden stilling. De to fortænder i overmunden manglede. Bag ved kraniets nakke lå den ene fortand, og to halshvirvler lå uden for normale leje. Oven på ryggraden og højre arm fandtes der svage spor av tøjrester. De sås kun som en lille farveforskel i jorden, eftersom

Fig. 4. Grav 1 med velbevaret kvindeskelet. Foto: Guðmundur Ólafsson.

Fig. 5. Grav 1. Kvindens kranium. Det ses tydeligt, at de to fortænder i overkæben manglede. Foto: Lise Gjedssø Bertelsen.

selve materialet var formuldet. Fortil oven på rygsøjlen fandt vi rester af små hægter til maller af jern på række ned for midten. Nederst i rækken fandtes jernstykker af ca. 1 cm i tværmål, eventuelt knapper. Der fandtes ingen rester af en kiste uden om eller under liget.

Det, som var mest bemærkelsesværdigt med hensyn til skelettet i grav 1, var en unormal placering af nogle af knoglerne. Først og fremmest var kraniet trukket så langt bagover, at man skulle kunne tro, at det havde været skilt fra kroppen og derpå lagt ned ved liget. Og på grund af, at graven var så lav, kunne man i begyndelsen derfor ikke udelukke, at kraniet tidligere kunne være dukket op i vejkanthen ved en udvidelse af vejen og, at man derfor havde haft det taget op. Men vurdering af kraniet og øverste halshvirvlers position ved professor Jón Steffensen, Háskóli Íslands, og undersøgelser af profilsnit af jordlagene i graven dokumenterede klart og tydeligt, at der ikke havde været manipuleret med kraniets position siden gravlæggelsen efter, at kvinden var blevet druknet i den nærved liggende å (fig. 5), og en ny indgående analyse af knoglerne har ikke kunnet påvise andet (Walser III 2018: 1–3).

En anden bemærkelsesværdig detalje var, at da skelettet blev gravet frem, så fandt vi kun få af dets tåknogler. Da disse knogler er små, er det ikke helt umuligt at tænke sig, at de uforvarent kan være gravet bort ved undersøgelsen, men det vakte også spekulationer, om de kunne være fjernet ved tortur lige inden henrettelsen? Ved civile retter var tortur af de anklagede forbudt ved lov fra 1537, og forbuddet blev gentaget i Danske Lov af 1683, som tilstræbte retsenhed. En tilståelse afgivet under tortur kunne ikke bruges som bevis i en retssag. Men når en person først var dømt til døden, kunne man derimod godt torturere.³ Der findes ingen skriftlige beviser for tortur i Kópavogur-sagen. Ny analyse af knoglerne påviste ingen spor af tortur, men der påpeges, at de fleste tåknogler manglede (Walser III 2018: 1–3).

Grav 2

Stendysse 2 lå lige nord for grav 1 (fig. 6). Den sås ikke så let umiddelbart på overfladen inden undersøgelsen, men som allerede påpeget kom stenene frem, så snart den øverste græstørv blev fjernet. Under afrensningen af øverste stenlag af den oprindelige dysse 2, det vil sige laget imellem det øverste lag af små og uens sten, der havde været kastet på graven af

³ Venligst oplyst af arkivar, seniorforsker, dr. phil. Tyge Krogh, Rigsarkivet i København.

Fig. 6. Grav 1 og 2 med mål og koordinater lagt hen over. Der er to meter mellem krydsene. Foto: Guðmundur Ólafsson.

Fig. 7. Underkæbe fra mandskranie in situ oven på øverste oprindelige stenlag af grav 2. Foto: Lise Gjedssø Bertelsen.

vejpasserende senere, og det oprindelige øverste lag af ensartede sten på dyssen, fandtes en underkæbe fra et mandskranie og nogle løse tænder (fig. 7). Umiddelbart derunder fremkom de mange mere ensartede sten, der oprindeligt havde afmærket graven, som da havde været 2,5 m × 1,6 m i omrids. Derunder kom flere stenlag.

Fig. 8. Skelet af mand i grav 2. Kranie og to og en halv øverste halshvirvler mangler. Ud for mandens højre fod ses hullet efter den stage, som hans hoved har været sat på. Foto: Guðmundur Ólafsson.

Under stendyssen lå skelettet af en mand, som manglede kraniet samt $2\frac{1}{2}$ af de øverste halshvirvler (fig. 8). Henrettelsesmetoden havde dermed klart været halshugning. Hænderne lå hen over maven. Benene var korslagte. Ifølge opmåling af mandens lårbensknogler havde han været ca. 1,70 m høj. Graven lå fra nordvest mod sydøst, men målte kun 1,62 m i længde, hvilket viser, at den blev gravet til at passe i længden efter henrettelsen. Graven var ca. 0,7 m på bredeste sted og tilspidset mod øst samt 0,4 m bred ved fødderne. Graven var ca. $\frac{1}{2}$ m dyb. I graven fandtes to stykker rødbrunt jern. Det ene stykke lå oven på højre hofte og var eventuelt rester af et spænde eller et remendebeslag. Det andet lå ved venstre hofte. Muligvis var der tale om rester af noget, som havde tilhørt afdødes klædning. Der var heller ingen spor efter kiste i denne grav.

Hoved på stage

Ud for fødderne sås tydeligt et 9 cm bredt rundt hul mellem flere sten. Heri havde stået en træstage,⁴ som havde været sat ned i graven som det sidste (fig. 8). Store sten havde været placeret tæt op ad stagen for at

⁴ Lang træstang/træpæl.

støtte denne. For at virke afskrækkende og ydmygende havde den døde afhuggede hoved oprindelig været sat på stage oven på graven til offentlig beskuelse til skræk og rædsel for de forbigående.

Underkæben, som tidligere var blevet fundet under græstørvelaget, men oven på gravens øverste oprindelige stenlag, må have været del af det kranium, som oprindelig havde været sat på stagen, men som derefter var faldet ned, da denne med tiden var rådnet bort, og/eller bløddede og knogler var forvitrede, så underkæben af kraniet var faldet ned på stendyssen. Så muligvis har underkæben hørt sammen med det kranium, som blev fundet ved vejarbejdet i 1938.

Hvem var begravet i dysserne?

Det vigtige spørgsmål var så naturligvis, om vi med udgravningen var nået frem til med sikkerhed at afgøre, hvem de to henrettede mennesker, som var begravet i dysserne ved vejen og åen, var. Længe inden udgravningen havde fundet sted, havde folk jo talt om, at de såkaldte pardysser skulle indeholde Sigurður Arason og Steinunn Guðmundsdóttir. Muligvis kan udgravningens resultater hjælpe os til at få bedre klarhed over dette spørgsmål.

Dødsdomme i Kópavogur

For at kunne nærme os svar på, hvem der i sin tid var stedt til hvile i de to sammenhørende dysser, måtte vi gå til de skriftlige kilder, som berettede om dødsdomme på Kópavogurs ting (*Annálar 1400–1800 I*; Jón Espólín 1828 & 1829; Matthías Þórðarson 1929). Her kunne det fastslås, at mindst 12 dødsdomme var blevet afsagt og eksekveret på Kópavogurs ting, hvor de dødsdømte blev halshugget, hængt eller druknet. Disse 12 dødsdomme og deres forløb skal der her nedenfor gøres kort rede for. Symbolenes betydelse: ♂ = mand ♀ = kvinde.

Dødsdomme 1–2 ♂ Halshugget + ♂ Halshugget

De første dødsdomme, som der er litterært bevis for fra Kópavogurs ting, og som i øvrigt er det ældste nedskrevne bevis for tingstedets eksistens,

er fra den 1. juni 1523 over Týli Pétursson. Týli, som var forhenværende landshøvding på Bessastaðir, var to gange kommet tilbage til Bessastaðir, havde taget landshøvding Hannes Eggertsson til fange et stykke tid, stjålet penge fra Bessastaðir kirke og stjålet skatte fra kongen. Efter at han var blevet fanget og dømt, blev han ført østen for Bessastaðir, hvor han blev halshugget sammen med sin søn, til et sted, som siden har heddet Týlishóll. Dog vides det ikke, hvor Týlishóll har ligget. Efter beskrivelsen om, at Týli blev ført østen for Bessastaðir, skulle man tro, at der var tale om tunet øst for Bessastaðir, men her er sådanne handlinger aldrig blevet verificeret. Det er derfor muligt, at Týli og søn blev ført til Kópavogurs ting, dødsdømt, henrettet og begravet dér.

Dødsdom 3 ♂ Halshugget

Hinrik Kules var tysker. Han dømtes til døden og blev henrettet på Kópavogurs ting den 23. februar 1582 for at have dræbt Bjarni Eiríksson julenat på Bessastaðir. Det fortæltes, at Hinrik Kules var blevet gravlagt under en dysse øverst på Arnarneshøjden, vest for den gamle vej i en nu overgroet dysse.

Dødsdomme 4–5 ♂ Halshugget, sandsynligvis + ♀ Druknet, sandsynligvis
I *Íslands Árbækur* (Jón Espólín) siges det, at bøddelen på Bessastaðir, Jón Stengrímsson, fik barn med sin steddatter, og at de blev henrettede i Kópavogur 1636. Hvilken fremgangsmåde, som blev anvendt, fortælles ikke, men sandsynligvis blev han halshugget, og hun druknet ifølge gængs skik og brug. Eftersom kvinden i dysse 1 i Kópavogur var ca. 43 år gammel, og manden i dysse 2 var ca. 26 år, så kan det ikke være denne stedfar og steddatter, som lå begravet i dysserne.

Dødsdom 6 ♂ Hængt

Den 25. januar 1664 blev Þórður Þórðarson dømt til døden på Kópavogurs ting for butikstyveri. Hans søster Guðrun appellerede dommen til Altinget i 1665. Men lige lidt hjalp det, for i en note med afskrift af dommen i altingsbogen 1666 står, at Þórður blev hængt.

Dødsdomme 7–8 ♂ Hængt + ♀ Hængt

I december 1677 blev en mand og en kone dømt for samme slags tyveri.

Dødsdomme 9–10 ♂ Hængt + ♂ Hængt

I 1703 blev to tyve dømt til døden og hængt.

Dødsdomme 11–12 ♀ Druknet + ♂ Halshugget

Til sidst berettes det, at Steinunn Guðmundsdóttir og Sigurður Arason blev dødsdømt og henrettet på Kópavogurs ting 1704. Dommene faldt 14. november og blev eksekveret dagen derpå.

Ovennævnte er de eneste 12 domme og henrettelser, som det er lykkedes at finde frem til for Kópavogurs tings vedkommende. Selve Kópavogurs ting blev flyttet til Reykjavík i året 1753, og dermed var dets tid forbi. I den periode, som Kópavogurs ting fungerede, blev fem mænd halshugget (dommene 1–2, 3, 4, 12) og fire mænd hængt (dommene 6, 7, 9, 10), og af kvinderne blev to druknet (dom 5 (sandsynligvis) og 11) samt én hængt (dom 8) (*Annálar 1400–1800* I: 451–453, 468–470; *Diplomatarium Islandicum* IX: 140–142; *Alþingisbækur Íslands* VII: 8–9; Jón Espólín VII: 90–91; Guðrún Sveinbjarnardóttir 1986: 12–15; Matthías Þórðarson 1929: 2–4, 29–33).

Resumé og resultat

I grav 1 lå skelettet af en kvinde på omkring 40 år. Overkroppens armes placering var usædvanlig med sammenknyttede hænder, og hovedet var bøjet voldsomt bagover. Professor i medicin ved Háskóli Íslands Jón Steffensen, som undersøgte skelettet, afgjorde, at hverken hovedstillingen eller hændernes krampagtige placering kunne skyldes hængning, men udelukkende drukning, og profilsnit af jordlagene i graven dokumenterede da også, at disse var urørte. Kvinden var blevet druknet i Kópavogurs å med sammenbundne hænder og en sæk trukket over hoved og overkrop. Sækken fjernedes ikke, da hun blev gravlagt.

Kvindens tandsæt var sundt og stærkt, men de to fortænder i overkæben manglede. Kunne det skyldes hårdhændet tortur umiddelbart inden drukningen, hvor en tand er faldet ud, inden sækken blev trukket over hendes hoved og overkrop, mens den anden tand måske først faldt ud herefter og derfor blev fundet i graven? Mere sandsynligt er det dog, at tænderne blev slået ud, da kvinden blev kastet i vandet og, at hun måske slog hovedet mod sten i bunden af bækken. At vi ikke fandt ret mange af hendes tåknogler bestyrkede den mulige teori om tortur lige inden drukningen. Den døde var placeret med korslagte ben, så sækken har kun gået til taljen og ikke indesluttet hele kroppen. Der fandtes ingen rester af kiste. Af

de 12 verificerede dødsdømte på Kópavogurs ting blev kun én kvinde beviseligt henrettet ved drukning, det var Steinunn Guðmundsdóttir fra Árbær i 1704. Steddatteren fra Bessastaðir (dødsdom 5) blev sandsynligvis også druknet, men det er ikke præciseret i annalen. Hun var efter al sandsynlighed også meget yngre end kvinden i dysse 1.

I grav 2 lå skelettet af en ung mand i tyverne, der var blevet halshugget, idet hoved og øverste to og en halv halshvirvel manglede. I følge skriftlige kilder var fem mænd blevet halshugget på Kópavogurs ting: Týli Pétursson og søn i 1523, tyskeren Hinrik Kules i 1582, bøddelen på Bessastaðir i 1636 og Sigurður Arason i 1704. Aldersmæssigt kunne der her ikke være tale om, at den unge mand i grav 2 hverken kunne være Týli Pétursson, der må have været meget ældre, eller hans søn, der må have været gravlagt sammen med faderen. Hvad angår tyskeren Hinrik Kules, skulle han være blevet begravet under en dysse på Arnarneshæð. I følge skriftlige kilder blev kun én mand halshugget på Kópavogurs ting og hovedet sat på stage ved hans grav, det var Sigurður Arason fra Árbær i 1704. Der fandtes ingen rester af kiste.

Dysse 1 og 2 hørte klart sammen. De skriftlige kilder beretter kun om ét par, der sammen dømtes og henrettedes som ovenfor beskrevet: Steinunn og Sigurður fra Árbær i 1704. Resultatet af den arkæologiske udgravning blev, at vi efter al sandsynlighed havde fundet de jordiske rester af de to henrettede Sigurður Arason og Steinunn Guðmundsdóttir. Dog med undtagelse af Steinunn Guðmundsdóttirs ene fortand i overmunden og de fleste af hendes tåknogler samt Sigurður Arasons to og en halv øverste halshvirvler og hans kranie (bortset fra underkæben).

Kópavogur dødsstraffene sammenholdt med nogle danske eksempler

Under enevælden regerede den danske konge over ikke mindre end Danmark, Norge, Island, Færøerne og Grønland, lige som han var hertug i de tyske områder Slesvig, Holsten og Oldenburg. Kópavogur-tinget er i historien især kendt for, at enevælden, som i 1660 var blevet indført i Danmark-Norge under kong Frederik 3., blev indført på Island her den 28. juli 1662. Af relevans for Kópavogur problematikken vil der her nedenfor blive givet nogle eksempler på domsafsigelser og henrettelser i Danmark.

Knibning med gloende tænger indgik i straffelovens forordning af

1697 som en mulig del af skærpelse af straffe for grove mord i Danmark (Kragh-Nielsen 2018: 222). På den dømtes sidste vej fra arrest til rettersted blev morderen derfor af skarpretteren knebet først på selve gerningsstedet, så på vejen videre frem til retterstedet og til sidst også dér. Knibning med gloende tænger var en del af et barbarisk straffesystem udført med grusomhed mod delinkventen, en specifik tortur med store fysiske og psykiske smerter til følge.

Straffen knibning med gloende tænger praktiseredes også på Ísland i 1700-tallet og 1800-tallet (*Alþingisbækur Íslands* XVI: 483, 489–491; XV: 340–341; *Annálar 1400–1800* IV: 631, 164; V: 195, 302, 323).

På Nationalmuseet i København er bevaret en 76 cm lang metaltang udstyret med henholdsvis tre og to krumme kløer, der i lukket stand griber ind i hinanden. Tangen er fra Kolding, blev sidste gang anvendt i 1753 og indleveret på Nationalmuseet i midten af 1800-tallet (afbildet hos Gregersen 2018: 30; Kragh-Nielsen 2018: 222). Og med hensyn til eventuel tortur umiddelbart før døden var der som tidligere beskrevet for Steinunns vedkommende spørgsmål om de manglende tæer samt fortænder i overmund. De seneste analyser af knoglerne har imidlertid sat en stopper for sådanne spekulationer og påvist, at kvindens fortænder var på plads, da hun blev lagt i graven og, at de sandsynligvis er faldet ud senere under nedbrydelse af krop og jordlag (Walser III 2018, personligt oplyst).

Fra begyndelsen af 1500-tallet og frem til begyndelsen af 1800-tallet var de såkaldte skillingsstryk eller skillingsviser om forbrydelser og henrettelser med et træsnit som forsideillustration populære. De udkom op til voldsomme begivenheder som for eksempel eksekveringer af dødsdomme og beskrev dramaerne naivt og bloddryppende. Et sådant træsnit på forsiden af en skillingsvise fra 1727 om tre rovmordere præsenterer stadier i deres grusomme afstraffelse (Krogh 2000: 571, bilag D, vise nummer 1727:1 og sidste illustrationsside øverst). Bagest til venstre i dette billede ses den ene af de dømte siddende i en vogn, mens han bliver knebet i armen med gloende tænger, og røgen fra det brændende kød står lige op i vejret. Og i baggrunden står fyrfadet til de gloende tænger. En skillingsvise om Thomas Thomsen, med tilnavnet Bisp, jf. herunder, er i dag på Det Kongelige Bibliotek, København (Jerver 1980: 56 ff.).

Knibninger med gloende tænger var hyppige i Danmark. Det gjaldt for eksempel for Henning Andersen i Køng. Han blev henrettet med sværd ved Kiste/Kerte? Bro på Fyn den 3. juni 1704 for at have myrdet sit lille barn. Men kongen modererede hans dom på sådan vis, at hans legeme

Fig. 9. Thomas Thomasen Bisp's kranium gennemnaglet med en kraftig jern-spiger samt også nogle af de øvrige knogler fra hans skelet. Han var født 1780. De bevarede skeletdeles genstandsnummer Vendsyssel Historiske Museum 14563 & journalnummer 040/1983. Foto: Vendsyssel Historiske Museum.

samt afhuggede hoved og hånd kom i kiste og blev begravet på Køng kirkegård (Kragh-Nielsen 2018: 150). Og i 1706 blev Hans Jensen, ligeledes Køng, knebet fem gange med gloende tænger, hvorefter han blev henrettet ved Glamsbjerg Mølle. Han havde myrdet sin kone med et bræt (Kragh-Nielsen 2018: 117). Men mest kendt er Hjørings sidste henrettelse på galgebakken i Hjørring Bjerger i Vendsyssel den 22. juli 1822 af gårdmand i Sønder Økse Thomas Thomasen, med tilnavnet Bisp.

Mordet i Sønder Økse, Brovst sogn, Vendsyssel, Nordjylland

22. juli 1822 tidligt morgen blev den 42årige gårdmand Thomas Thomasen, med tilnavnet Bisp, henrettet på Galgebakken i Hjørring Bjerger i Vendsyssel for mord på sin hustru igennem 16 år Maren Justdatter (fig. 9).

Thomas havde først været gift med Margrethe Marie Sørensdatter, med hvem han havde fået et barn, men Margrethe Marie døde kort tid herefter. Senere blev han gift med Maren Justdatter, med hvem han havde været gift omtrent 16 år og havde fået flere børn. Thomas havde ført et retskaffent liv og været en hyppig kirkegænger (måske deraf tilnavnet Bisp?), lige indtil han og en 24årige tjenestepige på gården Ane Mar-

grethe Christensdatter forelskede sig i hinanden, og hun tilskyndede ham til at forgive sin svagelige kone således, at hun selv kunne blive gift med Thomas. Der var altså her tale om en kærlighedskonflikt i form af et trekantsdrama, hvilket også var tilfældet i Kópavogur sagen.

Forløbet så ud som følgende (Jerver 1980):

18. juni 1821 gav Thomas sin kone et stykke brød med rottekrudt, det vil sige arsenik, gemt under et lag smør. Maren blev derpå meget syg med mavesmerter og opkastninger.

23. juni 1821 døde Maren.

28. juni 1821 blev Maren begravet på Brovst kirkegård.

3. juli 1821 tilstod Thomas under forhør at have forgivet sin hustru på opfordring af Ane Margrethe. Thomas tilstod mordet. Ane Margrethe tilstod at have tilskyndet Thomas dertil. De angrede begge. Uddrag af Øster og Vester Hanherreders Justitsprotokol for dagen beretter, at både Thomas og Ane Margrethe under forhør fremstod “uden bånd og tvang” (Jerver 1980, s. 9 & 14).

3. november 1821 afsagdes dødsdommen over Thomas. Den lød som følger: “Kendes for ret. Tiltalte Thomas Thomasen Bisp, nu i Hjørring Arrest, bør af skarpretteren at knibes med gloende tænger, først uden for huset i Sønder Økse i Brovst Sogn, hvor han har dræbt sin hustru Maren Justdatter – tre gange mellem dette og retterstedet og til sidst på retterstedet, – dernæst den højre hånd ham levende afhugges med en økse og derefter hovedet ligeledes med en økse, hvorpå legemet lægges på stejle, og hovedet tilligemed hånden at sættes på en stage over legemet” (Jerver 1980: 45). Thomas Thomasen Bisps resterende knogler blev i 1978 undersøgt af dr. J. Balslev Jørgensen ved Universitetets Anthropologiske Laboratorium i København. I redegørelsen står blandt andet om halshvirvelsøjlen, at den mangler totalt, hvilket også gør sig gældende for knoglerne af højre hånd.⁵

22. juli 1822 eksekveredes dødsdommen på galgebakken i Hjørring Bjerge tæt ved vejen mod Skagen. Den døde krop og hoved blev sat på hjul og stage. Skarpretter var Jochum Henrik Stengel af Odense (Jerver 1980: 59).

Men allerede kort tid efter blev liget (på hjul og stejle) fjernet og begravet i en nærliggende bakke, hvor det lå uforstyrret i 78 år. Vendsyssel Historiske Museums historisk arkiv ejer notatbogen, hvori både henrettelsen og bortfjernelsen af liget beskrives.

3. oktober 1900 fandt arbejdere under sandgravning Thomas’ skelet

⁵ Vendsyssel Historiske Museums genstandsnummer 14563 og journalnummer 040/1983.

inklusive det gennemnaglede kranium. De bevarede skeletdele samt jernspigeret har siden tilhørt Vendsyssel Historiske Museum med genstandsnummer VHM 14563 og journalnummer 040/1983.

Tjenestepigen Ane Margrethe kom i Viborg Tugthus på livstid dog først efter, at hun i Hjørring arrest at have født en datter, som hun udlagde Thomas som far til. Ane Margrethe blev benådet i 1840.

Til sidst skal nævnes Nationalmuseets arkæologiske udgravninger i midten af 1940'erne af Slots Bjærgby Galgebakke på bakkedraget ved Slots Bjærgby lidt syd for Slagelse på Sjælland (Glob 1947: 38 ff.). Her blev der fundet rester af over 30 delinkventer, hvoraf mange var 18–30årige kvinder, nedkulet ca. en meter under grønsværen (Kragh-Nielsen 2018: 262). Flere kranier var spigrede (Kragh-Nielsen 2018: 263, foto). En halshugget med stejlet kranium lå på brystet med det afhuggede hoved imellem benene (Glob 1947: 41, fig. 4; Gregersen 2018: 174; Kragh-Nielsen 2018: 146).

Sammenfatning

Udgravningen af de to henrettedes gravhøje på Kópavogurs ting er den eneste af sin slags hidtil udført i Ísland, den er derfor af særlig værdi. Mange symbolske tegn kan læses ud af begge begravelser. Henrettelse er eksekvering af en afsagt dødsdom i følge tidens love; det er samfundet, som straffer den kriminelle person dels som hævn for, hvad han eller hun har forbrudt sig imod, dels med det formål at afskrække andre mennesker imod at begå lignende lovovertrædelser. Henrettelse på den tid var et juridisk religiøst ritual bestående af tre faser: oplæsning af dommen, præstens tale og skarpretterens arbejde. Hovedaktører var selvsagt den anklagede og bøddelen, men hertil kom øvrighedspersoner repræsenterende loven og kirken. Bøddelen havde undertiden en eller flere hjælpere med, såkaldte natmænd, til for eksempel at samle det afhuggede hoved op, sætte det på stejle etc. Vi ved, hvem de juridiske øvrighedspersoner ved Sigurður og Steinunns endeligt var, men ikke hvem den gejstlige øvrighedsperson var, dog er det tænkeligt, at det kan have været Þórður Konráðsson, præst ved den sognekirke, som både Sigurður og Steinunn tilhørte, han som tidligt i dramaets forløb havde prøvet at forsvare Sigurður. Den gejstlige skulle berede den dømte til døden og sikre, at han forlod denne verden angerfuld og med en tro på den almægtige gud (Gregersen 2018: 197).

Navnet på bøddelen, som udførte henrettelserne i 1704, kommer intetsteds frem i de skriftlige kilder, som vi har fundet, og eftersom domsprotokollen ikke eksisterer længere, så kan det synes en umulig opgave at finde ud af, hvem han var. Men år 1703 blev der foretaget en folkeregistrering på hele Ísland, og deraf fremgår, at der da fandtes seks bøddler på Island. Så sandsynligvis er det en af dem, som udførte henrettelserne i Kópavogur år 1704. På sydvest Ísland fandtes der to bøddler. Den ene var 40 år gammel og boede i Rosmvalahreppur yderst på Reykjanes. Den andre var Þorsteinn Ottason. Han var 42 år gammel og boede i Seltjarnarnes. Af folkeregisteret fremgår, at han var bøddel for sysselmanden i Kjósarsýsla. Og eftersom det var sysselmanden i Kjósarsýsla, som først gjorde opmærksom på sagen og skrev til amtmanden, og fordi det siden var sysselmanden i Seltjarnarnes, som arresterede Sigurður, kan man ganske let konkludere, at det var Þorsteinn Ottason, som stod for henrettelserne i Kópavogur 1704.

Differentierede henrettelsesmetoder i tiden afspejler både selve forbrydelsens art såvel som delinkventens status i sit samfunds sociale lagdeling samt køn. Steinunn og Sigurður blev begge dømt til døden for mordet på hendes ægtefælle efter devisen, som vi kender den fra Gamle Testamente og Moseloven, Guds lov.⁶ Den midaldrende Steinunn var en gift bondekone, så hendes sociale position var højere end den unge Sigurðurs, der ernærede sig ved fiskeri. Fordi hun var kvinde, blev hun som straf druknet i Kópavogurs å; de fleste drukningsstraffe på Ísland blev eksekveret i "Drukneþølen" på Þingvellir, hvor man har belæg for, at mindst 18 kvinder blev druknet (Már Jónsson 2016).

Sigurður, som var en jævn mand, blev halshugget med en økse, må vi formode. Sigurðurs hoved blev sat på stejle på hans grav, men da vi udelukkende fandt hans nedfaldne underkæbe (fig. 7) og ikke det øvrige af kraniet, ved vi ikke, hvorvidt der var tale om en jernspiger, som var hugget ned igennem kraniet og hjernen ned i stejlen, der var rejst på retterstedet, som der findes eksempler på i Danmark (fig. 9), eller blot, at træpælen, som var 9 cm i diameter længst nede, blev tilspidset i toppen og stukket op igennem halsen ind i kraniet og hjernen. Sidstnævnte forekommer mest sandsynlig, for hvis det kranie, som vejarbejdere i 1938 fandt, vitterligt var Sigurðurs, så nævnte disse mænd udelukkende som kendetegn, at det havde meget hår. Rester af en eventuel jernspiger havde de umuligt kunne overse.

⁶ <https://natmus.dk/historisk-viden/danmark/enevaelde-1660-1848/den-enevaeldige-stat/enevaeldens-straafformer/>

Men også selve måden, hvorpå en henrettet blev begravet, er afslørende, for den skulle passe til de forestillinger, som herskede i samtiden om menneskets skæbne hinsides livets afslutning. At ende i afretterstedets uindviede jord var slemt, og her var forskellen imellem Steinunn og Sigurðurs graves orientering påfaldende. Steinunn fremprovokerede mordet, og hendes grav var anlagt i nordnordøst-sydsydvestlig retning altså i direkte modstrid mod normen for kristne graves øst-vest vendte orientering, hvor den afdødes hoved er i vestenden således, at vedkommende på opstandelsens dag vendt imod øst kan møde Kristus, som kommer fra solopgangens verdenshjørne. Dette afspejler muligvis, at Steinunns forbrydelse ansås for størst eller, at hun ikke havde angret i lige så høj grad som han, hvorfor hun dermed ikke synes at have store chancer for at komme i paradiset. Sigurður udførte drabet, men hans grav var anlagt i øst-vestlig retning, altså i overensstemmelse med kristen gravskik således, at han måske havde udsigt til at komme i paradiset. Øvrighedspersonerne var alle mænd, så hvorvidt misogyni tillige har spillet en rolle angående Steinunns endeligt kan vel ikke udelukkes.⁷

Udvidelsen af Hafnarfjörðurs vejen ved Kópavogurs å med deraf følgende arkæologisk undersøgelse af de to gravhøje viste, at vi her havde at gøre med en gammel retssag, og der blev kastet nyt lys på de to kriminelle personer Sigurður Arason og Steinunn Guðmundsdóttirs skæbne samt dramatiske og grusomme straf for mord, som blev håndhævet her i 1704 for mere end 300 år siden. De bevarede skeletdele fra udgravningen tilhører Þjóðminjasafn Íslands/Islands Nationalmuseum med inventarnummer PJMS 1988-132 (skelet 1) og PJMS 1988-135 (skelet 2).

Kilder og referencer

- Alþingisbækur Íslands* V, VII, X. 1944–1969. Reykjavík: Sögufélag.
Annálar 1400–1800. 1922–1988. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag.
 Árni Magnússon, 1955: *Chorographica Islandica*. Safn til sögu Íslands og íslenskra bókmennta að fornu og nýju. 2. flokkur, 2. hefti. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag.
 Árni Óla, 1943: Árbæjarmálið. I: *Lesbók Morgunblaðsins* 24.10.1943. S. 445–448.

⁷ Misogyni betyder 'kvindehad, fordomme over for kvinder'.

- Bogi Benediktsson, 1909–1915: *Sýslumannaæfir eptir Boga Benediktsson á Staðarfelli með skýringum og viðaukum eptir Hannes Þorsteinsson*. IV. bindi. Reykjavík: [s.n.]
- Diplomatarium Islandicum, Íslenzkt fornbréfasafn* IX. 1909–1913. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag.
- Einar Laxness, 1985: Bessastaðir. I: *Landið þitt Ísland*. Lykilbók. Reykjavík: Örn og Örlygur.
- Glob, P.V., 1947: Slots Bjærgby Høje. I: *Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1947*. S. 38–48. København: Gyldendalske Boghandel – Nordisk Forlag.
- Gregersen, Hans, 2018: *Det sidste skridt. Danske dødsdomme gennem 500 år*. Turbine.
- Guðmundur Ólafsson, 1996: Sakamannadysjar í Kópavogi. I: *Lesbók Morgunblaðsins* 23.3.1996.
- Guðrún Sveinbjarnardóttir, 1986: *Rannsókn á Kópavogspingstað*. Kópavogur: Kópvogskaupstaður.
- Helgi M. Sigurðsson, 1995: Morð við Skötufoss. I: *Lesbók Morgunblaðsins* 21.10.1995.
- Jerver, Mogens, 1980: *Mordet i Sønder Økse*. Borgen.
- Jón Árnason, 1954: *Íslenzkar þjóðsögur og ævintýri* I. Reykjavík: Bókaútgáfan Þjóðsaga.
- Jón Espólin, 1828 & 1829: *Íslands Árbækur í sögu-formi* VII. Kaupmannahöfn.
- Kragh-Nielsen, Niels H., 2018: *Straffet på livet. Henrettelser i Danmark 1537–1892*. Gads Forlag.
- Kristján Eldjárn, 1982: Örnefni og minjar í landi Bessastaða. I: *Árbók hins íslenska fornleifafélags* 1981. S. 132–147.
- Krogh, Tyge, 2000: *Oplysningstiden og det magiske. Henrettelser og korporlige straffe i 1700-tallets første halvdel*. Samleren.
- Matthías Þórðarson, 1929: Nokkrar Kópavogs-minjar. I: *Árbók hins íslenska fornleifafélags* 1929. S. 1–33.
- Már Jónsson, 2016: Hversu mörgum konum var drekkt í Drekkingshyl og fyrir hvað? *Vísindavefurinn* 29.6.2016. Hentet den 31.1.2019. <http://visindavefur.is/svar.php?id=72129>.
- Nationalmuseet. [Uden år]. *Enevældens strafformer*. Hentet den 12.4.2019. <https://natmus.dk/historisk-viden/danmark/enevaelde-1660-1848/den-enevaeldige-stat/enevaeldens-straafformer/>
- Páll Sigurðsson, 1984: Athuganir á framkvæmd líflátshegninga og á aftökustöðum og aftökuörnefnum á Íslandi. *Erindi og greinar* 11. Reykjavík: Félag áhugamanna um réttarsögu.
- Walser III, J. W., 2018: *Collections report on human remains from Kópavogur (KOV-A-1 and KOV-A-2)*. National Museum of Iceland. Unpublished report.
- Þjóðskjalasafn Íslands, Manntalsvefur. <http://manntal.is/leit/böðull/1703/1/1703>. Hentet den 24.1.2019.

Summary

Two shallow graves of executed persons in Kópavogur

In September 1704 a man named Sæmundur Þórarinnsson was murdered by the river Elliðaá (fig. 1). Steinunn Guðmundsdóttir, his 43-year old wife, and Sigurður Arason, a 26-year-old man who lived with his mother, had had an affair and when Sæmundur was found dead in the river, rumours arose that he had been murdered. Sigurður was arrested for the murder. He first denied all allegations, but eventually he confessed and said that Steinunn had urged him to kill her husband. On November 14th they were both sentenced to death at Kópavogur's assembly and executed the following day. He was beheaded and his head put on a stake. She was drowned. Both were buried in unconsecrated ground on the opposite side of the road (fig. 2).

In the spring of 1988, the archaeologists Guðmundur Ólafsson, Lise Gjedssø Bertelsen and Sigurður Bergsteinsson excavated their remains.

The excavation uncovered a pair of barrows (fig. 3). A lot of small stones had been thrown on top of the original layer by passers-by, a custom which prevented revenance according to Icelandic folklore.

Grave 1. Under the pile of stones, in a shallow grave, with no traces of a coffin, lay the skeleton of a woman (figs. 4–6). Her legs were crossed, and most of the bones from the toes were not found. The left arm was slanted down towards the stomach, the right arm inclined up towards the chest. The fists were clenched. The skull was in a strange distorted position. Two cervical vertebrae lay outside normal position, and the two front upper teeth were missing, but one was found in the grave behind the skull. She had been drowned with a sack covering her upper body. Although the missing toes and teeth raised the suspicion of torture, there is, no written evidence of torture in Kópavogur and by civil law, torture of the accused, but yet not convicted was banned and recent analysis showed no signs of torture. A confession given under torture could not be used as evidence in a lawsuit, however, when a person had been sentenced to death, he or she could be tortured, as an addition to the punishment in Denmark as well as in Iceland.

Grave 2. On top of the second pile of stones a lower jaw of a man's skull was found and some loose teeth, the grim remains of the skull that had been placed on a stake, and eventually fallen down (fig. 7). In a shallow grave under the stones lay the skeleton of the beheaded man (figs. 6 & 8), with the skull and the upper 2½ cervical vertebrae missing. The legs were crossed (figs. 6 & 8). By his feet was a 9 cm wide round hole for the stake, supported by several stones. The decapitated head had been placed at the top of the stake to intimidate passers-by on the road (figs. 6 & 8). There were no traces of a coffin.

From literary sources we know that at least 12 death sentences were carried out at Kópavogur's assembly. The last one was carried out in 1704 over Steinunn and Sigurður in accordance to Icelandic law.

The Kópavogur gravesite is the only excavated execution site in Iceland, but comparable cases have been found in Denmark, such as one from 1822. Thomas Thomasen Bisp was executed in Vendsyssel for the murder of his wife Maren Justdatter. He had an affair with his maid Ane Margrethe Christensdatter and poisoned his wife. Thomas was sentenced to death by beheading and penalty on wheels and steep. Thomas's body, including the head pierced by an iron nail, was soon removed and buried in a nearby hill, where it lay undisturbed for 78 years until road workers discovered it (fig. 9). Then the bones came at Vendsyssel Historical Museum. Ane Margrethe was sentenced to lifelong work detention in Viborg Prison, but after many years she was pardoned.

Keywords: Sakamannadysjar í Kópavogi/Hjónadysjar; Henrettet par i dobbelt-gravhøje i Kópavogur, Ísland; Kópavogur, excavation, Iceland; graves, skeletons, murder; execution of death sentences; punishment methods; death penalty by drowning, beheading and wheels and steep.

Guðmundur Ólafsson

Þjóðminjasafn Íslands/Islands Nationalmuseum

ORCID iD 0000-0001-6284-3773

Lise Gjedssø Bertelsen

Marie Curie Research Fellow 2012–2014, Uppsala universitet

ORCID iD 0000-0002-5719-5481

